

JÓKAI MÓR „A MISKOLCZYAK” CÍMŰ TÖRTÉNELMI ELBESZÉLÉSÉNEK FORRÁSA

MOLNÁR JÓZSEF

Jókai Miskolcot „második szülővárosának” nevezte, „mert itt kelt ki a sírból, itt kezdett új életet” a tardonai bujdosás után, 1849 végén, amikor elnyerte Kovács János álnéven a bizonyítványt, amellyel visszatérhetett Pestre és az életbe. Később is többször ellátogatott feleségével, Laborfalvi Rózával Miskolcra, felesége szülővárosába, s 1883-ban a számukra rendezett díszünnepségen tette ezt az ünnepélyes kijelentést is.¹ Pályája folyamán többször váfásztotta e várost és tájat regényeinek, elbeszéléseinek színteréül,² s élete végén egyik utolsó elbeszélésében *A Miskolczyak* címmel,³ a XVII. század elejének mozgalmas világát rajzolta meg. Az elbeszélésből kibontakozó történet a következő:

Miskolczy Márk a mezőkeresztesi csatában (1596) esett el, bátyja *Miskolczy Ambrus* pedig Kisgyőr mellett a Kékmezőn lelte halálát. Márk felesége *Ományi Katalin* volt s *Miskolczy Simon* nevű árvájának jövőjét féltve, hamarosan férjhez ment, *Árky István* sárospataki földesúrhoz. Ebből a házasságból is született egy fia, *Árky András*. *Miskolczy Simon* ebben az időben lehetett két-estendős. Az elsőszülött fiúnak anyja új házasságában éreznie kellett a mostoha és édesgyermek közötti különbségtevést, mert az „Árky-fiú mint elkényeztetett gyermek zsarnoka volt a bátyjának: folyton árulkodott rá, bevádolta szülői, tanítói előtt, s nagy öröme telt benne, ha azt valami büntetés érte.” Mindketten a sárospataki kollégiumban végezték tanulmányaikat, s amikor *Simon* 19, *Árky András* pedig 17 éves volt, egyszerre szerettek bele az alispán leányába, *Girincsy Anikóba*, aki akkor 15 éves volt. A szülők, hogy a vetélkedésnek elejét vegyék, a nagyobbik fiút, aki mindenben eminens volt, elküldték a wittenbergai egyetemre tanulmányainak folytatására. *Miskolczy Simon*nak elindulása előtt „*Girincsy Anikó* esküvel fogadta, hogy hű marad hozzá, várni fog rá, s máshoz nőül nem megy.” *Árky András* rest volt és feledékeny. Apja halála után rögtön abba hagyta tanulmányait, s „elfoglalta őseinek Sárospatak mellett épült kerített kastélyát, özvegy anyjának hagyva a pataki úrilakot, aki nem tudta eltűrni kisebbik fiának durva kihágásait, dorbézoló tivornyáit vele egy fődél alatt.”

Miskolczy Simon kitűnő bizonyítványokat szerzett a wittenbergai egyetemen s elhatározta, hogy professzor lesz a sárospataki főiskolán. Anyja erről a szegyenletes szándékáról „sűrűn tanácskozott nagybátyjával, *Lorántfy Mihálylyal*, aki ez idő szerint a pataki vár kormányzó kapitánya volt, s ketten együtt

azt eszelték ki, hogy Simon Deáknak elküldik a Miskolc-*család levéltárából* azokat az okiratokat, melyek ezen ősrégi nemzetség múltjáról bizonyosságot tesznek.”

„E régiségtől megfakult pergamenekből, melyek mind a család címerével vannak feldíszítve, az égbe néző sassal, majd megtudja az eltántorodott fiú, hogy mivel tartozik dicsőséges familiája nevének.

Dédőse e nemzetségnek Bors vezér volt, egyike azoknak, kik Árpád fejedelemet kísérték honfoglaló diadalútjában. Ő hódította meg Borsod és Bars vármegyét, s azok az ő nevét tartották meg. Ennek ivadéka szerezte Miskolc város hírne emelésével a Bors-Miskolc-*nevet* s a borsodi főispáni méltóságot. Egy későbbi unokája még magasabbra vitte. II-ik István királlyal szemben a felvidéki nemesség őt kiáltá ki ellenkirálynak; továbbbi ősei nádorispánok voltak: Miklós nádor, Gyula nádor, Fülöp nádor az Árpádház-beli királyok uralkodása alatt. Domokos bán pedig sógora lett III. Béla királynak.

És ennyi dicső őznek a hírnevét most egy elkorcsosult utód el akarja homályosítani azzal, hogy kard helyett pennával keresse a kenyerét: hogy amíg azok a Miskolc-*név élé* kevélyen illesztették a Bors nevet, ez a lenézett, kigúnyolt „Deák” nevet ragasztja utána!”

Mindez nem volt hatással Simon Deákra, ő a reformált hit apostola akart lenni, de édesanyja hirtelen halála haza kényszerítette Németországból. Kastélyukat csaknem üresen találta, mert Árky András mindent átvitetett a magá várába. Felkereste tehát mostohatestvérét Sárospatak közelében levő várkastélyában, amely „erős, emeletes épület volt, szögletein kiugró tornyocskákkal, erősen körülpalánkolva.” Alig ismerték meg egymást, s ekkor értesült Simon Deák arról, hogy Árky András megnősült. Beszélgetésük közben érkezett vendégségbe a „pataki vár főparancsnoka, Lorántfy Mihály is, őszbecsavarodott legényember” s az asszonyosság után tudakozódva, bement Árkynéhoz. A férj mostohatestvérenek jelezte, hogy a „vén kecske fülig bele van bolondulva a feleségébe,” de az asszony dolga megvédelmezni az erkölcsét, s „Patak vár ura nagy marha, azzal nem jó összetűzni olyan embernek, aki előre akar menni.”

A vacsoránál találkozott a társaság s Miskolc-*Simon* akkor vette tudomásul, hogy Árky Andrásné nem más, mint Girincsy Anikó. Simon fájdalmasan észlelte, hogy távollétében Anikó büszke családjá szívesebben adta a leányt feleségül a megyei szolgabíróhoz, mint a professzori pályára készülő Deákhoz. A szülői akarat ellen nem lehetett tenni semmit. Lorántfy Mihály csavaros eszű ember volt s „azon járt az esze” Simon hazaérkezése után, hogy ha ez a „külföldön kimivelt tudós azokat a szabad eszméket elkezd hirdetni”, amikkel ott megismerkedett, nagyon könnyű lesz okot keresni a láb alól való eltételére, s bűnbe keveredve birtokait elkönfiskálják s azokat aztán donáció útján magának kaparintja meg.

Vacsora közben Miskolc-*Simon* kijelentette, hogy mégsem akar professzor lenni, hanem hazamegy Miskolcra s átveszi uradalmait: „földbirtoka kiterjedt Miskolc, Csaba, Szolagyőr, Ziliz, Ladmócz, Sárospatakra s még néhány bükkvidéki falura; Miskolcon, Patakon ősi lakóházai is voltak” s mindezt haláláig Ományi Katalin használta „özvegyi jog címén”.⁴

Elhatározta, hogy használni fogja ősei Miskolc-*Bors* nevét, s letagadja

a Deák nevet, lesz magyar úr, ahogy hozzája illik, s megházasodik. Feleségül veszi az édesanyja által neki szánt szirmabessenyei *Szirmay Orsolya* kisasszonyt.

Másnap búcsúvétel nélkül otthagya az Árky-kastélyt azzal az elhatározással, hogy sohasem fog oda többet visszatérni.

Alig múlt el másfél esztendő feleségét mégis elvitte Árky Andrásékhoz látogatóba. A két asszony a találkozaskor kitárta egymásnak titkait. Girincsy Anikó elpanaszolta, hogy egész élete mártírkodás garázda, goromba, részeges férje mellett, ki asszonyi méltóságában is szüntelen megalázza aljas hűtlenségével. Hazatérve Szirmay Orsolya mindezt elbeszélte férjének. Pár évi házaseletüket Mihály nevű gyermekük születése örvendeztette meg, de Szirmay Orsolya hirtelen meghalt s eltemették Miskolcon a Miskolczy család sírboltjába az avasi templomban.⁵

Simon egy évi gyász után otthagya miskolci házát, kisfiát, nagybátyja családjának Mihálynak gondoskodására bízta s átköltözött sárospataki házába. Ott elzárkózva élt. Bizonyára sok hír jutott fülébe az Árky házaspár vizálykodásairól, a férj kalandjairól, hetekig tartó dőzsölő cimborákról s a férj távolléte alatt az egyedül maradt feleséget vigasztalni eljárt a kastélyba sógornőjéhez. Lorántfy Mihály, akinek minden közeledését elutasította Girincsy Anikó, célzásaival felébresztette Árky András féltékenységét s addig mondogatta Árky Andrásnak, hogy Miskolczy Simon pataki tartózkodásának céljai vannak, hogy közösen elhatározták, utána lesnek.

Mikor kémkedés útján értesült, hogy Simon Deák lovásza kíséretében el szokott lovagolni az Árky kastélyhoz, András úr távollétében; sőt a szolgája gondjaira bízott lovát az erdőben hagyva, az egyik ablakból kötélaljtorját bocsátanak le eléje s azon felmászik a szép asszonyhoz. Egy éjszaka Árky András a tátrai zergevadászatról váratlanul otthon termett, neje szobáját zárva találta, s azt az óriás erejű csatlósával *Sztankóczy Boldizsárral* betörtette. Ott találta neje társaságában mostohatestvérét, Simon Deákot. A csatlós a fegyvertelen embert ütötte, ahol érte, s közben Simonnak „látnia kellett és hallania, hogy András ártatlan, erényes nejehez rohanva, annak szép, gesztenyeszínű haját keze körül csavarja s gyöngé tagjait vérig korbácsolja, nem törődve a nő sikoltásaival”. A brutális csatlós a védtelen Simon Deákot végül is felnyalábolta s kidobta a donjon ablakán. Szerencsére a vitézkötés beleakadt a vízfogó rés-sárkány fejébe s a lugason keresztül csonttörés nélkül leászott.

Ezt a megaláztatást megtorlás követte. Másnap reggel felkötötte damasz-kuszi kardját, két pisztolyt dugott a nyeregkapájába s lóra ülve egyedül kocogott el az Árky-kastélyhoz. Ott meghúzta magát a ligetben s várta ellenfelét. Az nemsokára megjelent csatlósa, *Sztankóczy* kíséretében. Simon Deák eléjük lovagolt s párbajra hívta öccsét. Mikor az észrevette a komoly szándékot rákiáltott csatlósára, hogy „Lódd agyon!” A csatlós célba vette Simont, de az gyorsabb volt és kilötte a *Sztankóczy* fél szemét. Kiejtje az a puskát kezéből s lova nyakára borulva hazanyargalt vele a ló. Árky András és Miskolczy Simon egymásnak rohantak, s a párbajban Simon Deák kardja ketté hasította Árky András koponyáját, s benne magva szakadt a *baronyai Árky család*nak.

Simon Deák hírül adva Girincsy Annának férje halálát nem tért vissza többé Patakra, hanem „Petrahónak fordulva Miskolc felé ügetett”.⁶

Egy esztendő után azt lehetett hinni, hogy Árky András halálát elfeledték. Egy hűvös őszi este azonban staféta érkezett Simon Deák miskolci házába: Girincsy Anikó levélben tudatta vele, hogy Forgách Zsigmond országbíró II. Mátyás király parancsára elrendelte Miskolczy Simon nótáztatását (birto-kai elkobzását s bíróság elé állíttatását). Ti. Lorántfy Mihály olyanféle vallo-másokat csikartatott ki Árky szolgálóból, hogy Simon Deák orozva ölte meg Árky Andrást, ezért kihallgatás nélkül fejevéltre ítélték, s pataki és környékbeli jószágait pedig Lorántfy Mihály kapja meg donációba. Girincsy Anna mene-külésre szólította fel Miskolczy Simont. Az levelet írt fiának, hogy még a ne-vét is változtassa meg, s felkötve kardját utolsó búcsúvételre fellovagolt az avasi templomhoz, melynek márványlap-fedte kriptájában ősei porladoztak... s utána odacsatlakozott a nemzeti szabadságért táborozó hajdúk közé, kik szerte portyáztak a hazában, s ott vérzett el a csatatéren, ott porlad a szabad-sághősök közös sírüregében. Sírkő nem beszél róla. Szerelmének és szerelem-féltésének áldozata volt.

Egyetlen fia, Mihály, ki atyja keresztnévét (Simon) vette fel családi nevéül. II. Ferdinánd király alatt harci vitézsége jutalmául 1630. május 12-én vissza-nyerte ősei nemesi címerét s az apai Miskolczy nevet, amit utódai most is di-csőséggel viselnek s ott lakoznak az ősi földön.

Jókai elbeszélése végén zárójelben megjegyezte, hogy „Unokája, Simon János adatai nyomán”.

Ennek segítségével indultam Jókai romantikus története forrásának nyo-mozására s megtaláltam azt a Borsodmegyei Lapok XXII. évfolyamának (1903) július 7-i és 8-i számaiban. Simon János⁷ írta *Miskolczy Simon deák nótáztatása* címmel Jókai elbeszélésének forrásául szolgáló „történeti beszély”-t. Hogy valóban innen vette és saját elképzelése szerint alakította témáját, arról Jókai és Simon János szövegének párhuzamba állítása győzi meg az olvasót:

Jókai Mór: A Miskolczyak

Hőse a történetnek vitézlő Miskolczy Simon Deák, ki ezt a névpótlékot (Literátus) a witten-bergai univerzitáson szerzett klasszikus művel-t-ségével érdemelte ki. Professornak készült, ami akkor Magyarországon ritka nehéz állás volt.

Simon Deák... földbirtoka kiterjedt Mis-kolc-, Csaba-, Szolgagyőr-, Ziliz-, Ladmóc-, Sárospatakra s még néhány bükkvidéki falu-ra...

Simon János: Miskolczy Simon deák nótáztatása

...nemes Miskolc városában lakó tekintetes nemzeti Miskolczy Simon Deák* uram...

*A Deák (Litteratus) megtisztelő címet klasz-szikus műveltségű vagy irodalommal foglal-kozó férfiak viselték.

Miskolczy Simon Deák uram, ki mellel-sleg mondva Miskolc, Csaba, Szolga, Ziliz, Lad-móc, Sárospatak s még egynemely Bükkvidéki falvaknak kisebb-nagyobb porciók szerint föl-desura volt...

...édes anyjának, Ományi Katalinnak... első férje korán bekövetkezett halála után nagyhamar férjhez ment újból Árky István sárospataki földesúrhoz, akitől fia született: András.

Ományi Katalin... sűrűn tanácskozott nagybátyjával, Lorántfy Mihállyal, ki ez idő szerint a pataki vár kormányzó kapitánya volt.

...A pataki vár főparancsnoka, Lorántfy Mihály, őszbecsavarodott legényember...

(Árky) András kivakkantá:

— A vén kecske fülig bele van bolondulva a feleségembe...

...Távolléte alatt egyedül maradt feleségét vigasztalni eljárt a kastélyba a hatalmas főúr, Lorántfy Mihály; de biz ez a maga részére nem talált viszont vigasztalást. A nő erénye visszatartott minden bűnös ömledezést.

...a család címerével... az égbe néző sassal...

Dédőse e nemzetségnek Bors vezér volt, egyike azoknak, kik Árpád fejedelmet kísérték honfoglaló diadalútjában. Ő hódította meg Borsod és Bars vármegyét, s azok az ő nevét tartották meg. Ennek ivadéka szerezte Miskolc város híre emelésével a Bors-Miskolc nevet s a borsodi főispáni méltóságot. Egy későbbi unokája még magasabbra vitte. II-ik István királlyal szemben a felvidéki nemesség őt kiáltá ki ellenkirálynak; — további ősei nádorispánok voltak: Miklós nádor, Gyula nádor, Fülöp nádor az Árpádházi királyok uralkodása alatt. Domokos bán pedig sógora lett III-ik Béla királynak.

...Egy éjszaka Árky András a tátrai zergevadásztól váratlanul otthon termett. Neje szobáját zárva találta. Azt óriási erejű csatlósá-

...édes anyjáról, Czéczey Katáról, egytestvér atyjafiát, tekintetes nemzeti Árky András uramat...

...Lorántfy Mihály... a vén kópé maga is szeretett volna a karbunkulus szemű menyecske körül settenkedni, de hasztalan...

A balfélé magosba tekintő sas vagy turul madár a Bors Miskócz nemzetség címere, melyet már az Árpád királyok alatt sokan viseltek e hatalmas nemzetség tagjai közül, pl. csak II. Endre király uralkodása alatt is három nádor (Miklós 1219—1220 és 1227; Gyula 1221—1222; Fülöp 1228-ban) egy országbíró (Mózes 1222) több bán és főispán.

...A honfoglaló Bors vezér és büszke országnagyok unokája... II. István ellenében királlyá kiáltott Bors gróf.

...egy alkalommal óriás erejű jobbágyával Sztankóczy Boldizsárral betört a szépasszony szobájába, midőn az éppen ott levő sógorának

val Sztankóczy Boldizsárral betörette. Ott találta a neje társaságában Simon Deákot... Ő fegyvertelen volt. Így aztán a marhaerejű csatlósnak könnyű harca volt a védtelen ellenében. Űtötte, ahol érte, és Simonnak ezalatt még azt is látnia kellett és hallania, hogy András ártatlan, erényes nejéhez rohanva, annak szép gesztenyeszínű haját keze körül csavarja s gyöngye tagjait vérig korbácsolja, nem törődve a nő sikoltásával. Végül aztán a brutális csatlós felnyalabolta Simon Deákot s kidobta a donjon ablakán.

E meggyaláztatást nem tűrte el Simon Deák. Megtorlásra gondolt.

Másnap korán reggel felköté jó damaszkuszi kardját, két pisztolyt dugott a nyeregkapájába s lóra kapott. Egyesegyedül kocogott alá az Árky-kastélyhoz. Ott meghúzta magát a ligetben s várta ellenesét.

Az nemsokára megjelent a csatlósa, Sztankóczy kíséretében. Ők is lóháton voltak. A csatlós vállán puska függött.

Simon Deák, amint meglátta őket, nagy bátran eléjük lovagolt s amint lőtávolságra ért, rákiáltott az öccsére: „Egy szóra, András!”

Árky András, amint észrevette bátyja szándékát, odakiálta a csatlósról: „Lódd agyon!”

Mire a csatlós lekapva válláról a puskát, rögtön célba fogta Simon Deákot.

Ámde az gyorsabb volt, megelőzte a halálos lövést a kapóra elsütött pisztolyából egy golyót küldött a célozó csatlós szemébe, mely a koponyába hatolva, halálos sebet ejtett. Sztankóczy kiejtette a puskát kezéből s a lóva nyakára borult, az haza vitte nyargalvást.

A két testvér magára maradt. A kardnak kellett közöttük döntenet. Mind a kettő vágott, egyik sem hátrított. András ősi szablyája lapos vágást adott, melyet Simon bátya kalpagja felfogott; de Simon Deák kardja ketté hasította András koponyáját, az holtan esett le a lováról. S benne magva szakadt a sok századon át virágozott baronyai Árky-családnak; ő volt az utolsó férfi-sarjadék.

panaszkodott. A felbérelt szolga hamarosan Simon Deákhhoz ugrott s mielőtt az kardot ránthatt volna, leteperte és szablyájával erősen megvagdálván csaknem holt-elevenen hagyta. Ugyanekkor Árky András, a vén harci medve, a gyöngye fiatal asszonyhoz rohant és hosszú gesztenyehaját kezére csavargatván, rettenetes gorombasággal a hitvesi hűség megtartására figyelmeztetette.

...lovagias lelkének minden érzésével felháborodott Árky András rút és vakmerő eljárása felett...

Másnap kora reggel, leküzdve a nehéz sebek okozta fájdalmakat, felkötötte damaszkuszi kardját és átlövagolt Árky Andrásához, szintén a vár mellett a külső falak által bekerített részen feküdt a kúriája.

A fegyverteremben találta bátyját, megragadta vállán a dolmányt egy cseppet sem reszkető kezével és megszólítá érces, erőteljes hangon:

— Bátyám uram! Tegnap óta szűk lett a világ kettőnk számára, itt kell azt ma hagyni egyikünknek. Azért, ha férfinak érzi magát kegyelmed, mutassa meg, hogy férfival is szembe mer szállni, nemcsak egy védtelen nővel. Most annakokáért vegye elő legjobb szablyáját, vagy, ha jobban tetszik egy kurta puskát, és nézzünk alkalmas helyet a végső leszámolásra.

— Köszönd meg öcsém — mondja Árky büszkén — hogy megkíméltem az életedet. Vagy kevés volt még, amit tegnap kaptál? Heverd ki elébb ezt, majd azután szembe nézek veled.

Miskolcynak arcát előnté a harag pirja. Hevesen kirántotta kardját és Árkyra emelte; várt azonban addig, míg az is előhúzta az oldalán levő rezes markolatú görbe kardot. Akkor — rajta! — összecsap a két testvér, pattog a szikra acéljaikról, Miskolcynak már vérzik a dolmánya, de észre sem veszi. Összeszedi még egyszer az erejét és dühösen sújt a

Simon Deák, lemosva fejről a gyalázat foltját, odalovagolt a kastélyhoz. Az ismeretes donjon ablakán kinézett Girincsy Anikó. A lövés hangja csalta oda.

— Ott fekszik az urad az erdőben holtan! — kiálta fel hozzá. — A te halottad ő, temettesd el.

Azzal, hogy Árkynének is bajt ne okozzon, nem tért vissza Patakra többé, hanem Petrahónak fordulva, Miskolc felé ügetett.

Ott aztán csendesen meghúzta magát az atyai házban.

Elmúlt egy esztendő... Ekkor egy hűvös őszi estén, amikor a szokott vadásztársaság hazaoszlott, és Simon Deák magára maradt, zörgettek az ablakán: staféta érkezett.

Patakról hozott sürgős levelet. Girincsy Anikó írta.

Tudatta vele a nagy veszélyt, mely fenyegeti:

bátyjára, a következő percben ketté hasított koponyával terül el a padlón a sok évszázadokon át virágzott hírneves Boronyai Árky család utolsó férfi sarjadéka.

Miskolczy Simon Deák magasra feltartja a kardot Árky András vonagló teste felett, azt mondván: „Lemostam a szégyent őseim címeréről. Turul madár büszkén tekinthetsz immár az ég felé!” Azzal elhagyta a termet.

A szolgálhad látja a véres kardot Miskolczy kezében, tudja, mitől véres, de egyik se meri kezét emelni ura megbosszulására.

— Isten veled, szép özvegy! veté oda Simon Deák a viadal színhelyére siető rémült arcú Árkynének. Azzal a kapu előtt felveté magát fekete paripájára s hogy Patakon való maradásával veszélybe ne sodorja Árkynét is, Petrahónak fordulva Miskolc felé ügetett.

Eltelt egy esztendő... Ott lakozik Miskolc városának Alsó Derék utcáján. ...november.. helybéli és környékbeli urak, kik Miskolczy Simonnal együtt vadásztak a lyukósi és ernyősi erdőkben, estére pedig összejöttek a zsákmányon lakomát csapni... a vendégek nyeregbe kaptak...

A házigazda még nem érzett hajlandóságot a lefekvésre. Egy kis szegeletszobában az asztalhoz ült, hogy válaszoljon elsőszülött és egyetlen életben maradt fiának, Mihálynak, a wittenbergai universitásról hazairt leveleire. Alig hogy tollat fog, nyílik az ajtó, belép a kulcsár és jelenti, hogy egy lovas legény levelet akar átadni a ház urának. A bebocsátott hárókben Simon Deák Árkynének egyik hűséges szolgáljára ismer... levelet átnyújtja Miskolczynak. Szólt pedig eképpen: ...nem visz rá a lélek, hogy ama halálos veszedelemről ne értesítem, mely a napokban elkövetkeznék Kegyelmed fejére. Lorántfy Mihály uram ugyanis olyanféle tanúvallomásokat csikartatott ki szolgálimból, hogy Kegyelmed a sérelem után reá tört Árky Andrásra és őt, kinek familiája pedig a magas trónus előtt is felette kedvelt volt, orozva megölte.

Gróf Forgách Zsigmond országbíró II. Mátyás király parancsolatjára elrendelte az ő nótáztatását.

Lorántfy Mihály olyanféle vallomásokat csikartatott ki Árky szolgálóból, hogy Simon Deák orozva tört rá Árky Andrásra s úgy ölte meg. Ezért kihallgatás nélkül fejevére ítélték. Pataki és környékbeli jószágait Lorántfy kapta meg donátióba. Felhívja az asszony Simont, hogy siessen menekülni a gyalázatos halál elől.

Miskolczy Simon átlátta, hogy itt nincs számára védelem. Akinek a hatalmasok megkívnák a birtokait, annak a feje el van veszve.

Árkyné jókor értesült ez ítéletről és sietett Simont megmenteni.

Simon Deák most hamarosan megírta az elébb megkezdett levelet fiának, kit nagybátyja nevelt, tudtára adva, hogy nemcsak birtokait veszté el, de nemesi címerét is, ősei nevével, válasszon magának más nevet s igyekezzék eszével, vitézségével visszaszerezni, amit atyja elveszített.

Azzal felkötve jó kardját, pénzét tarsolyába tömve, lovára vetette magát s utolsó búcsúvételül fellovagolt az avasi templomhoz, melynek márványlap-fedte kriptájában ősei porladoznak. Nem valamennyien, mert a legtöbbet a csatatéren temették el. Atyja, Márk Deák, a mezőkeresztesi harcmezőn pihen, ennek a bátyja pedig a Kis-Győr melletti Kék-Mezőn.

Simon Deák e sírboltnak egy kavicsát rejté keblébe. Ez volt összes öröksége, ami dicső ősei után rámaradt. Meg a kardja.

Forgách Zsigmond országbíró uram ezért — miképpen arról az ebben a minutumban kezeimhez érkezett pecsétes leveléből értesültem — elrendelé a Kegyelmed nótáztatását, a Patak körüli birtokait már Lorántfy uram kapta meg donátióba gróf Thurzó György uramtól, az ország nádorispánjától. Most hát, ha legalább az életét meg akarja menteni, még az éjtszaka meneküljön Kegyelmed, különben holnap után már a feje vétetnék...

A kulcsár ijedt képet vág... az csak annyit szól még, hogy: — „Nyergeljétek fel hamar Holló paripámat!” — azzal magára zárja az ajtót, leül az asztalhoz és levelet ír: Szerelmes Egyetlen fiam! Úgy hagytad el őseid földjét, mint annak egykoron leendő ura; — s úgy fogod ismét meglátni, mint akinek ottan annyi helye sincs, ahol a fejét lehajthatná. Engem átkozz érte, én általam vesztéd el nagyapáid fundusát, nevét, címerét... familiánkra nótát hozának... De vagyon még ész a fejben, erő a karban, bátorság a szívben, amelyek által nemcsak elveszteni, de visszaszerezni is lehetséges azokat. . . És most utolsó szavam hozzád, hogy te (vagy majdan a fiaid) meg ne pihenj addig, míg vissza nem szerzed nagy őseid nevét és egy talpalatnyit abból a szent földből, melynek birtokáért azok vére hullott, s melynek keblében ők síri álmokat aluszszák...

Ő pedig lovára pattant... ért el... az Avas aljához, ahonnan felfelé igyekezett a magas halmon levő ócska templomhoz, ősei sírboltját meglátogatni még egyszer, — talán utoljára... a férfiak bizony a háborús világban ritkán tértek oda örök nyugalomra, hova szívük vonzotta volna, kedveseik mellé. Simon Deák itt találta ifjú felesége és édesanyja porló tetemeit, de édes atyja Miskolczy Márk Deák, az egykori terebesi, majd pataki várnagy, kinek vitéztéről oly sokat feljegyeztek a korabeli krónikások és vándor lantosok, ki tudja melyik közös sírgödörben fekszik a mezőkeresztesi síkon, hol tizenkilenc évvel ezelőtt a török golyója szíven találta a Csincse-patak partján...

Odacsatlakozott a nemzeti szabadságért táborozó hajdúk seregéhez, kik szerte portyáztak a hazában, s ott vértett el a csatatéren, ott porlad a szabadsághősök közös sírűregében. Sírkő nem beszél róla. Szerelmének és a szerelemföltésnek áldozata volt.

Egyetlen fia, Mihály, ki atyja keresztnévét vette fel családi nevéül, II. Ferdinánd király alatt harci vitézsége jutalmául 1630. május 12-én visszanyerte ősei nemesi címerét s az apai Miskolczy nevet, amit utódai most is dicsőséggel viselnek s ott lakoznak az ősi földön.

(Unokája, Simon János adatai nyomán.)

Miskolczy Ambrus, Diósgyőr praefectusa (várnagya) a Bükk hegyek tisztásán, a Kis-Győr melletti Kékmezőn hallgatja az erdők zúgását.

...felvett egy hantot a sírbolt fenekéről s kebelébe rejté. Azután istenhozzádot mondva a halottaknak, kilépett és visszahelyezé a nagy követ a kripta szájára.

Nekivágok a nagy világnak, szaporítom a számát a sok ezer bujdosó hajdúnak, kiket a sors keze üz-hajt az ország egyik szélétől a másikig. . . Most táboroz a felvidéken Miskolci Nagy András uram, beállok a zászlója alá, a többit istenre meg a kardomra bízom.

A birtokától megfosztott és halálra ítélt nemes bujdosik a szürke felleges novemberi éjben a Bükk erdei felé.

...Mi történt ezután Simon Deákkal csatamezőn halt-e hősi halált vagy utól érte a törvény keze s hóhér ütötte le fejét a testvér gyilkosnak, de talpig lovagnak: nem találtam róla semmi feljegyzést.

Egyetlen fia, Simon Mihály Deák ki atyja keresztnévét vette fel családja nevéül, akinek tán egy kard volt összes öröksége, — a Mágócsyák tornai várában új nemes levelet szerzett II. Ferdinánd királytól 1630. május 12-én. Ez azonban Simon Mihály után az ő Mihály, Lukács, Péter és István nevű négy fiával visszanyerte ősei címerét és a „Miskolczy” nevet is prédikátumképen.

Legidősebb fia... visszatért Miskolcra.

(Hogy pedig az itt előadott história s benne szereplő személyekkel együtt — mint már jeleztem is — nem koholmány, vagy költői képzelgés, hanem való igaz: bizonyítják a Borsod és Zemplén vármegyék archívumaiban, továbbá családunknál és legnagyobb részben a Lossonczyak (nő ágon Árky utódok) gazdag levéltárában fennmaradt ékes latin nyelven concipált régi protocollumok, akták és pecsétes oklevelek, melyekből ezeket hűségesen kiböngészte és leírta a közel háromszáz esztendőök előtt nótáztatás miatt világgá bujdosott jó Miskolczy Simon Deáknak egyik tizediziglen való unokája.

Az összehasonlítás után azonnal kérdés vetődik fel az emberben: mi ebből a valóság?

Szinte a csodával határos, hogy 1964-ben a sárospataki r. kat. templom műemléki feltárása s eredeti, az akkorinál két méterrel mélyebben való padlószintjének megtalálása közben, előkerült *Árky András* szarkofágjának fedőlapja a kripták feletti padlóból.⁸ Ennek latin nyelvű felirata hitelesen bizonyítja az elbeszélés legfontosabb eseményét: *Árky András*t féltestvére ölte meg s a sír- emléket felesége *Gerencsy Anna* állíttatta:

HOC MONVMENTVM SVO GENEROSO AC EGREGIO DOMINO
ANDRAE ARCHY ANNO MDCXIV DIE X XBRI A FRATRE
INTERFECTO FF FECIT MAESTA MARITA ANNA GERENCY

Ezt a síremléket a XVIII. században a templom eredeti szintjének feltöltése előtt jól ismerték s szövegét a budapesti Egyetemi Könyvtár Kaprinay Gyűjteményének egyik kéziratos kötetébe bejegyezték. A hozzáfűzött latin nyelvű megjegyzésből az elbeszélés hitelességének további dokumentuma is olvasható: „hunc fuisse *Simonem Literatus Miskolczy* fratrem *Andrae* (ut vocant) uterinum”.⁹ A „fratrem uterinum” azt is bizonyítja, hogy anyáról volt testvére *Árky András*nak *Miskolczy Simon* Deák.

A sárospataki templomból előkerült egy másik sírkő is, amely az elbeszélésben megrajzolt történet eseményeinek és családneveinek hitelességét bizonyítja. *Miskolczy Literati Márk* családjának síremlékén ez olvasható:

SEPVLCHRVM FAMILIAE EGREGII DOMINI MARCI LITERATI
DE MISCOC IN QVO SEPVLTA EST SUSANNA QVAE OBIIT
XXIII 7BRIS A. D. 1584 ET GEORGIVS QVI OBIIT 28 7BRI A. D.
1584 MATRE CATARINA CECEI

vagyis a kiváló nemes úr *Miskolczy Literati Márk* családi sírhelye, melyben el van temetve *Zsuzsánna*, aki az Úr 1584-ik évében szeptember 23-án és *György*, aki ez év szeptember 28-án halt meg, anyjuk *Cecei Katalin*. Az eddigi dokumentumokból *Árky András*, *Miskolczy Simon* és *Gerencsy Anna* nevén kívül azt is megtudjuk, hogy *Miskolczy Literati Márk* felesége *Cecei (Czeczei) Katalin* volt.

Jókai, *Simon Jánossal* ellentétben, *Miskolczy Márk* feleségét *Ományi Katalinnak* nevezi, nem is sejtjük milyen forrás alapján, holott a többi nevet pontosan átveszi. A sírkő bizonyossága szerint *Cecei Katalin* volt a hitvese, *Kempelen* pedig azt írja, hogy előbb *Árky Istvánnak* volt a felesége, *Simon János* is ezt bizonyítja, tehát *Árky András* volt az idősebb testvér. Így érthetővé válik az időrendi zavar, amely keletkezett, hogy a mezőkeresztesi csata ideje (1596) és *Árky András* megöletése (1614) között csak 18 év telt el.

Simon János elbeszélésének hitelességére megemlíti, „hogy pedig az itt előadott história s benne szereplő személyekkel együtt nem koholmány, vagy költői képzelgés, hanem való igaz: bizonyítják a Borsod és Zemplén vármegyék archívumaiban, továbbá családknál és legnagyobb részben a Lossonczyak (nő ágon *Árky* utódok) gazdag levéltárában fennmaradt ékes latin nyelvű

1: kép. Árky András szarkofágjának fedőlapja

2. kép. Árky András szarkofágjának fedőlapja

3. kép Miskolczy Literáti Márk síremlékének fedőlapja

ven koncipiált régi protocollumok, akták és pecsétes oklevelek". *Történeti beszélyében* azonban csak egyetlen hitelesnek látszó levelet idéz, amelyet Girincsy Anna írt a veszedelemben forgó Miskolczy Simonnak 1615 Szent Mihály havának 13-án. Jókai csak azt jelzi, hogy egy évvel a testvérgyilkosság után történt ez a figyelmeztetés.

Árky Andrásra és családjára vonatkozóan a családtörténeti művekből igen keveset tudunk meg. Kihalt családként említik Zemplén vármegyéből, különböző írással (Arky, Archy, Artsi). A család egyik híres tagjáról, Árky Mihály-

ról a XVI. századi források mint valpói hősről emlékeznek meg, aki 1543-ban Szolimán szultán ígéretében bízva a túlerővel szemben szabad elvonulás reményében feladta a Baranya megyei Valpó várát, de utána a törökök megölték. Valpó Perényi Péter délvidéki birtokai közé tartozott s amikor a mohácsi csata után székhelyét Sárospatakra tette át, az Árky család élő tagjai vele együtt kerülhettek új birtokára.¹⁰ Erre az Árky család „*baronyai*” előneve is utal.¹¹

Sárospatak város jegyzőkönyvében Árky Andrásról 1602. április 16-án tesznek említést, aki Dobó Ferencsel kerül ellentétbe a Megyeri szőlő alatt levő rétvén szabadon fogott út miatt s ez ellen tiltakozik a város bírása előtt. 1609-ben említik Árky uram majorját a jegyzőkönyvek.¹²

Arra is van dokumentum, hogy Árky András szoros kapcsolatban állott Lorántfy Mihállyal, a pataki vár tulajdonosával, annak éppen élete utolsó esztendejében. 1614. június 8-án már megszületett Lorántfy Mihály második házasságából Katalin nevű kisleánya, s egyszerre hirtelen megbetegedett. Anyósa Andrásy Péterné Becz Zsófia hozzáírt levelében ez áll: „K(egyelme)d beteges állapotja minékünk szivünk fájdmára vagon... Bizony igen akárom vala, hogy az Úr Isten K(egyelme)d meggyógyítja vala ez jövendő székre (ti. törvényszékre)... Ez jövendő hétfőhöz három hétre az szék nap, ha (Kegyelme)dnek oly nagy gondja nem lenne az *Arky urammal*, hogy Kd annak előtte ide eresztené (ti. Krasznahorkára) harmadnappal; mert ez felől ugyan derékképpen kellene beszélgetni, hogy micsoda dologgal mehessünk elő, Kd tudom, hogy jobban érti az dolgot Arky uram által is...”¹³

Ez ad magyarázatot arra, hogy Árky András síremléke a várúrral való szoros kapcsolata következtében került a templomba. Mint ahogy Miskolczi Márk családjának síremlékét a Dobó Ferenchez fűződő kapcsolata következményeként helyezték el a templomban, annál is inkább, mert Dobó Ferenc idejében ő volt a várnagy a pataki várban.¹⁴ Árky András feleségéről, kit hol Gerencsynek, hol Girincsinék írnak, a síremlék állításán kívül azt tudjuk, hogy a Girincs községből származó birtokos családnak volt a tagja. 1603-ban Gerencsy László is birtokos volt itt s éppen ebben az évben nyert Árky András és Miskolczi Simon közösen kuriális telket Bodrogszentmárián. A testvérek együttemlítése is arra utal, hogy ekkor még békében éltek egymással.¹⁵

A Jókai által említett emeletes Árky-kastély kiugró tornyocskáival biztosan a költői képzelet szüleménye. De említenek Sárospatakon az iratok egy Baraniay András nevű urat, aki esetleg azonos baronyai Árky Andrással. Ez 1607. április 22-én Varró János városi főbíró előtt vallja, hogy az mely házat, idvezült Dobó Ferenc¹⁶ ő nagysága sok esztendőkkel ez előtt, Patricarius Györgynek adott volt, annak utána az ő defectusán az Istenben elnyugodott Perényi Zsófia adott volt neki, azt eladta most ötödfélszáz forintért Horváth Menyhárt-nénak a pataki becsületes bírák és Perényi Zsófia fia Székely Jakab jelenlétében s a pénzt hiánytalanul felvette.¹⁷

Simon János egyik jegyzetében megemlíti még azt is, hogy Árky Andrásnak volt Lénárt nevű fia is, aki korán meghalt, s Katalin nevű leánya, aki Görgey Jób felesége lett. Ez a Görgey Jób a pataki vár tulajdonosának, Lorántfy Zsuzsánnának szolgálatába került, s később I. Rákóczi György udvarmestere is volt.¹⁸

Miskolczy nevű családtagok

A XVII. század elején Sárospatakon a városi protokollumban a Miskolczyak elég gyakran szerepelnek, de Simont nem említenek.

Miskolczy János Deák (másként Johanne Literate Miskolczy) 1601-ben a város nótáriusa, 1611-ben szintén nótáriusként említik. Deák (Literatus) megkülönböztetése a tanultság fokát jelenti, de egyben arra is mutat, hogy szoros kapcsolat lehetett közte s Miskolczi (Literati) Márk pataki várnagy között. Erre bizonyíték az is, hogy a sárospataki vár 1619-ből fentmaradt számadáskönyvében is többször előkerül neve. Az 1619. május 10-i bejegyzés arra mutat, hogy Rákóczi György (felesége Lorántfy Zsuzsánna) és Zsigmond (felesége Lorántfy Mária) udvarában fontos szerepet játszott: „az Úr ő nagysága küldötte Miskolczi János Deák uramat Cassara Eötvös János ellen egy fassio kivételére.”

1620. július 5-éről Sárospatakról írt levelét is ismerjük Rákóczi Zsigmondhoz, amely hasonlóképpen belső emberének mutatja. „A miben Ngod engemet informált vala itt fennlétében, azokban eljártam tehetségem szerént... a Somlyódnak és a Mondolás szőlőnek munkáit elvégeztettem... Búzáat felest öröltek az mint Ngod parancsolta... a Ngod parancsolatja szerént a meggynek és epernek szerit tehettem, küldöttem.”¹⁹

Nemes Miskolczy Mihály 1648-ban városi esküdt, 1655-ben substitutus bíró, 1659-ben sárospataki főbíró, az 1666 és 1667-ben is. 1655-ben említik, hogy felesége Szegedi Katalin.²⁰

Miskolczi Ferenc Deákot 1614-ben említik a városi jegyzőkönyvek, de 1620-ban már özvegyéről van szó.²¹ *Miskolczi István Deák* és felesége Földeák Zsuzsánna 1636-ban fordul elő.²² A *Deák* megkülönböztető jelzés tanultságuknak és esetleg egy családba tartozásuknak is lehet a bizonyítéka. Azt csak alaposabb családtörténeti kutatás bizonyíthatná be, hogy milyen kapcsolat van köztük s mennyiben származnak Miskolczy Márk családjából.

Kempelen családtörténeti munkájában *Ambrosius Tánzos Literatus de Misschowcz*-tól származtatja Miskolczy Márkot, aki 1554. december 4-én szerzett armalist, s egyik fia *Ambrus* a diósgyőri vár prefectusa volt, másik fia *Márk* pedig előbb a terebesi vár gondnoka, aztán a sárospataki vár várnagya lett. Diósgyőr is, Terebes is éppen úgy mint Patak Perényi Gábor és felesége Országh Ilona birtoka volt, majd Patak a Dobó család tulajdonába került, s a Miskolczy család tagjai később a várhoz tartozó belső emberekként töltötték be tisztséget.²³ Miskolczy Ambrus korán meghalt István fiának (1588) és feleségének Illavölgyi (Ellevölgyi) Katalinnak (1589) síremlékei a miskolci avasi templomban kerültek elő 1833-ban.²⁴

Mindkét testvérnek voltak házai és birtokai Miskolcon és Patakon is, s Miskolczy Márk, kinek felesége Czecei Katalin volt, családtagjait a pataki templomban temettette el. Fia, Miskolczy Simon pedig testvérgyilkosság bűnébe esve nótáztatott.

Simon János után Jókai is megemlíti, hogy Simon Deák *Mihály* nevű fia 1630. május 12-én visszanyerte ősei nemesi címerét. Tényleg ismer a családtörténet ezen a napon kelt oklevelet, amelyet *Simon Mihály Literatus de Almás* szerzett, akinek leszármazottjai később *Miskolczy* és *Miskolczy Simon* néven

fordulnak elő. Ebből a családból származott Simon János, Jókai forrásának szerzője is. A Miskolc-Simon kettős családnevet a régi magyar nemesség és címerhasználat épségben tartása mellett 1912. március 26-án Ferenc József megerősítette, Simon János Nógrád megye főlevéltárnoka kérésére. Ennek a családnak a tagjai fontos szerepet játszottak Miskolc város történetében.²⁵

Annak valószínűsége nagyon csekély, hogy az Árpád-házi királyok alatt szereplő Miskolc nemzetséggel szoros kapcsolatban lenne ez a família, amire Simon János alapján Jókai is utalást tesz.²⁶

Lorántfy Mihály mindkét elbeszélésben az intrikus szerepét játssza. „Őszbe csavarodott legényember”-nek nevezik, aki a pataki vár „főparancsnoka”, „kormányzó kapitánya” s Miskolc Simon birtokainak megszerzésére áhítozik. Mindebből vajmi kevés látszik igaznak. Bár igen keveset tudunk Lorántfy Mihály pályájáról²⁷ a reá vonatkozó adatok másnak mutatják. Lorántfy Lászlónak és Horthy Erzsébetnek volt a fia s 1570 körül született. 1594-ben vette feleségül Zeleméri Kamarás Borbálát (Miklós és Hennyey Margit leányát) s ebből a házasságból született Lorántfy Zsuzsanna (Rákóczy Györgyné) s Mária (Rákóczi Zsigmondné). 1596–1603 között Onod várának volt a kapitánya s 1605-ben Bocskai István szabadságharcához csatlakozott. Mivel felesége nagyanyján Dobó Annán (Dobó István testvére) keresztül vérségi rokonságban állt a Dobó családdal, Dobó Ferenc és rokonai halála után, hosszú küzdelem eredményeképpen megszerezte 1608. november 11-én 100 ezer forintot a sárospataki várat és a hozzátartozó szerednyei és lednici uradalmat.²⁸

Felesége, Zeleméri Kamarás Borbála 1609. november 22-én meghalt s 1610. március 7-én temettette el a sárospataki templomban.²⁹ 1613. június 16-án újra megnősült, Krasznahorkán feleségül vette Andrásy Péter és Becz Zsófia leányát Andrásy Katalint.³⁰ Az esküvő után alig egy hónappal készült el az a síremlék, amelyet még Dobó Ferenc végrendeletében kívánt utódaitól felállíttatni, s ezt 1613. júliusában helyezték el a sárospataki templomban. A vörösmárvány reneszánsz síremlék az 1965-i ásatás alkalmával teljes épségben került elő a két méterrel lesüllyesztett hajdani padlószintből.³¹

1614 júliusában, mint az Árky Andrással kapcsolatban idézett levél bizonyítja, már betegeskedett, 1614. október 6-án megírta végrendeletét³² s november 29-én meghalt s 1615. január 14-én temették el a sárospataki templomban.³³

Tehát Árky András megöletése (1614. dec. 10.) előtt néhány nappal befejezte életét. Udvari papja, Szepesi Laczkó Máté krónikájában azt írta róla, hogy „a község igen szányja, mert olyan vala mint édes atyja”.³⁴ A sárospataki magyar krónikában pedig „hazáját s nemzetét szerető istenfélő ember”-nek nevezik.³⁵ Halála után 26 évvel, 1640-ben Medgyesi Pál bizonyítja, hogy emlékezete maradandóan eleven.³⁶ Kortársai közül van olyan is, aki úgy emlékezik rá, hogy „a fősvénységig takarékos” volt s „igen értett a vagyonszerzés módjához”.

A sárospataki református egyháznak és kollégiumnak ő is és leánya, Lorántfy Zsuzsanna mindenkor jöteendő istápolója volt.

Jókai minden kritika nélkül vette át Simon János beszélyéből az információkat. Szerepelteti Jókai is és Simon János is Árky Andrásnak egy *Sztankóczy Boldizsár* nevű „óriás erejű jobbagyát”, aki „betört a szép asszony szobájába,

midőn az éppen ott lévő sógorának panaszkodott”, s vele akarta lelövetni Árky András a párbaj előtt Miskolczy Simont. Sztankóc Zemplén megyei helység, ahonnan a család nevét vette s ott és más helységekben birtokos volt ez a familia, amelynek egyes tagjai Sárospatakon is éltek. A városi protokollum bizonyítja, hogy 1592-ben Dobó Ferenc szőlőt adományozott Sztankóczy Györgynek, akinek a belsővárosban háza is volt, s ezt 1596-ban éppen Szegedi Gergely porkoláb szomszédságában említik. 1604-ben fia Sztankóczy Ferenc neve is szerepel. 1615-ben szeptember 22-én ez a Sztankóczy Ferenc belső városbeli házát a hozzátartozó majossal és pincével eladta Chetertek Gábor főbíróknak 500 magyar forintért.³⁷

Ezek az adatok, ha nem is a novellában említett Boldizsár nevű Sztankóczyról vallanak, de annak bizonyosságai, hogy a pataki vár uraival szoros kapcsolatban állt a Sztankóczy család s az 1615 szeptemberi pataki házneladás vajon nem hozható-e kapcsolatba az Árky András megöletésével?

A Miskolczy Simon feleségeként említett *Szirmay Orsolya*, akit szirma-bessenyei előnévű családból származtat Jókai, szintén a Zemplén megyében híres család leszármazottja lehet, ha nem is sikerül az itteni kapcsolatot biztosan bizonyítani. A Szirmay név nagy becsületben állott Jókai előtt, mert *Szirmay Antal* (1747—1812) híres *Hungaria in parabolis* (1808) című munkája nemcsak megvolt könyvtárában, hanem azt nagy haszonnal és gyakran használta műveinek írása közben, amint ezt a kritikai kiadás kötetei is bizonyítják.

Jókai a történettudósok jogos kritikája ellen így védekezett *Egy az Isten* című regényének utószavában: „Először is nem követelem a regényíró számára azt a jogot, hogy a történésíróval versenyezzen, másodsor nem ismerem el azt a kötelezettséget, hogy a regényíró a historikus nézeteinek a maga alkotásait alárendelni tartozzék...”³⁸ Hiszen „Lehet valakinek a leghálásabb költői tárgy a kezében, bírhatja az írói nyelvet, a ragyogó tollat, merész phantaziát; ha nem tudja megtalálni a sugallatot, mely tárgya iránt átmelegítse, mely annak rejtélyeit előtte feltárja: vesződni fog, kínnal alkot és belefárad, s mikor elkészült vele, bánja, hogy megteremté.”³⁹

Ez az elbeszélése, amelynek forrását bemutattuk a legjobban bizonyítja ennek az elvnek az alkalmazását. Ezért írhatta Jókai történetiszemléletéről születése századik évfordulója alkalmából a tudós történész, *Karácsonyi János*: „Mint történésirónak tulajdonképpen haragudnom kellene Jókaira, mert az ő csapongó képzelete annyira bevonja rózsaszínű köddel a múlt idők személyeit és eseményeit, hogy aki az ő műveit olvassa, hamis fogalmakat alkot a személyek valódi tetteiről, az események igazi okairól. Nehéz az olyan embereket, akiket a Jókai képzelete lenyűgöz, akik nem tudják, hogy amit Jókai mond, az csak mese és nem való, kiábrándítani. Csakhogy az embereket — sőt mint a lefolyt háború megmutatta a nemzeteket is —, nem az ismeretek, hanem az érzelmek vezetik. Abban látom Jókai irodalmi működésének legszebb, leghatalmasabb hatását, hogy a magyar nemzet elé nemzetünk javáért szívós akarat, csüggedetlen kitartással küzdő, dolgozó jellemeket állított. Mondják, hogy e jellemek szertelenek, túlzók, hogy Kárpáthy Zoltánok, Tatrangi Dávidok az életben nem fordulnak elő. De kinek van joga a költő szárnyait levagdálni s hogyan lehet másként az emberi lelkeket gyönyörködtetve lelkesíteni, bátorítani?”⁴⁰

„Tudományos értelemben bizonyára nem volt történetíró”, de most jobban értjük Takáts Sándor megállapítását: „Tudott dolog, hogy ezer oly dolgot hallott és ismert, amik ma is a levéltárakban kopnak. Naplók, ismeretlen emlékiratok, levelek egész seregét használta ő, s majd ha ezek napvilágot látnak, akkor dől el, vajon Jókai hihetetlen tárgyakat dolgozott-e föl? Aki nem csak a nyomtatott munkákat ismeri, hanem a levéltárak anyagát is átböngészte, az más szemmel nézi Jókainak regény tárgyait, sőt néha csodálattal kérdi, honnét tudhatta ezt Jókai?”⁴¹

JEGYZETEK

1. Nemzet 1883. dec. 21. 349. sz. és *Jókai Mór* Önmagáról Beöthy Zsolt bevezetésével. Budapest, 1904. 244.
2. *Csorba Zoltán*: Miskolc és Borsod megye az irodalomban. Miskolc, 1942. uő.: Petőfi, Tompa, Jókai Miskolcon és Borsodban. Miskolc, 1966. Borsod-Miskolci Füzetek.
3. *Jókai Mór*: Túl a láthatáron. Hátrahagyott Művei II. Budapest, 1912. 175—189.
4. Ezek nem felelnek meg a történelmi valóságnak, mert Miskolc a XIV. századtól a diósgyőri vár és uradalom birtokai közé tartozott.
5. Ezt a tényt történelmi források nem támogatják.
6. Jókai, forrása alapján, anakronizmust követ el: Petrahó ellenkező irányban feküdt a Bodrog partján.
7. A Miskolczi előnevet használó Simon János Kaffka Margittal született egy évben, Miskolcon, 1880. március 5-én. Szülei Simon János és Tisser Júlia voltak. Középiskoláit Miskolcon végezte s 1899-ben érettségizett. Aztán a sárospataki jogakadémián tanult két évig, majd a budapesti egyetemen. 1903-ban a miskolci Ellenzék c. lap helyettes szerkesztője volt, de félbe kellett szakítania ezt a megbízatást, mert önkéntes katonai szolgálatra hívták be. Tiszti vizsga letétele után tért vissza a polgári életbe s 1905-ben levéltárosi oklevelet szerzett. 1906-ban Borsod vármegye allevéltárnoka lett, s egyben a Borsod-Miskolci Múzeum könyvtárosa is volt. 1904—1905-ben a Miskolci Napló helyettes szerkesztőjeként különböző jótékonyági egyesületekben (Miskolci Református Fülléregylet, Sport Egyesület) jegyzői tisztet töltött be. 1909 áprilisában Nógrád megye választotta meg levéltárosává. Balassagyarmatra költözött, ahol e tisztségen kívül 1909—1910-ben a Nógrádi Hírlap felelős szerkesztője is volt. 1914-ben bevonult katonának s 1916-ban a harctéren esett el. — Szépirodalmi, történettudományi érdeklődése korán kezdett kibontakozni s a Szendrei-féle Miskolc-monográfiának létrejöttében ő nyújtotta a legnagyobb segítséget a szerzőnek, aki Budapesten élt. Mint levéltáros és könyvtáros az adatok összegyűjtésében és kutatásában támogatta Szendrei Jánost. Nógrád megyében is folytatta ilyen irányú munkálatait s bekapcsolódott a Borovszky-féle megyei monográfiák munkálataiba s a Nógrád megyét feldolgozó kötetben ő írta meg a megye „újabbkori” történetét 1867-től 1910-ig. — Alig volt 21 éves, amikor már Sárospatakon megjelent első verseskötete Elekcionális vers (1901) címmel, utána Bükk alján című költeményes kötete Miskolcon (1903). Elbeszéléseket és történelmi tárgyú munkákat is írt, ilyen kötetei a Ne bántsd a magyart! (Miskolc, 1904.), Történetek. Történeti elbeszélések (Miskolc, 1905.), II. Rákóczi Ferenc és Borsod megye (Miskolc, 1906.), 1909-ben Heten vagyunk címmel versei Kaffka Margittal, Reichard Piroskával, Bán Ernővel, Faragó Józseffel, Péry Ilonával és Sassy Csabával egy kötetben jelentek meg, Miskolcon. — Az általa szerkesztett lapokon kívül sok írása jelent meg a fővárosi lapokban, folyóiratokban (Vasárnapi Újság, Új idők, Jövendő, Független Magyarország, Egyetértés, Magyarország, Budapesti Napló, Pesti Napló), tudományos folyóiratokban (Hadtörténeti Közlemények, Turul, Borsod-Miskolczi közművelődési egyesület évkönyvében) stb. Ő indította meg Fáy Alberttel és Budai-Plichta Barnával a Nógrádi Naptár-t, 1911-ben, amely egyben a Nógrád megyei Nemzeti Intézet Évkönyve is volt. — Az általa szerkesztett Miskolczi Naplóban sok érdekes cikke jelent meg s ezek között találtam meg Miskolczi Simon deák nótázatása című „történeti beszély”-ét (1903. július 7., 8.-i számában), amelyet Jókai elbeszéléseinek alapjául választott. — Valaki felhívhatta az elbeszélésre Jókai figyelmét, de elküldhette neki maga a szerző is, hiszen a kezdő írók gyakran tisztelték meg írásaikkal az agg mestert. — A Jókai által forrásul használt elbeszélés után tíz évvel a képzett főlevéltáros megírta saját családja történetét (A Miskolczy-Simon

- család története. Szerző kiadása. 1913.), amelyben okleveles adatokkal bizonyított családi lezármazási táblázatot is közölt. Kinyomtatta a család 1630. május 12-én kelt nemeslevelének a szövegét is, de ebben a tanulmányában családját nem kapcsolta össze Miskolczy Literatus Márk családjával. Erre a tanulmányra dr. Vajay Szabolcs (Párizs) hívta fel figyelmemet, amiért ezúton is hálás köszönetet mondok.
8. *Molnár Vera*: Beszámoló a sárospataki gótikus templom 1964. évi ásatásáról. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1964—65. Szeged, 1965. 127—135.; Beszámoló a sárospataki r. k. templom 1964—65. évi ásatásáról. Műemlékvédelem. 1966. X/4. 226—234.; The History of Sárospatak's Court Revealed in Sepulchral Monuments. Mélanges offerts a Szabolcs de Vajay. Braga, 1971. 247—265.; A sárospataki r. k. plébániatemplom története az 1964—65. évek ásatásainak tükrében. Magyar Műemlékvédelem 1969—70. Budapest, 1972. 143—159.
 9. Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában a Kaprinay Gyűjtemény 67. kötet No. 32. 211. o.
 10. Sárospatak polgárai között a baronyai Árky családon kívül dél-dunántúli eredetre utal a Baranyai, Siklósi, Babolcsai családnév is. 1. *Román János*: A sárospataki szőlőművelés XVI—XVII. századi történetének forrásai. Sárospatak, 1964. A következőkben *Román I.*; *Román János*: Források Sárospatak település- és építéstörténetéhez. Sárospatak, 1965. A következőkben *Román II.*
 11. *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. VII. Budapest, 1913. 221—222.
 12. *Román I.* 32.; *Román II.* 17., 73.
 13. *Deák Farkas*: Magyar hölgyek levelei 1515—1709. Budapest, 1879. 176—177.
 14. *Kempelen VII.* 221—222.
 15. *Borovszky Samu* (szerk.) Zemplén vármegye. Budapest, é. n. 29. 48.
 16. A sárospataki uradalmat a mohácsi vész és a Pálóczy család fiágon való kihalása után Perény Péter foglalta el, aki a délvidekről tette át ide székhelyét s királyi adományt is szerzett rá. Az ő halála után fiának, Perényi Gábornak kezébe került a vár és uradalom s annak halála után (1567) szerezte meg zálogbirtokként a Pálóczyakkal rokon Dobó-család. Dobó Ferenc halála után (1602) a pataki vár a Dobókkal rokon kapcsolatban levő Perényi Zsófiáé (első férje Székely György volt), majd a fiáé, Székely Jakabé s annak halála után a szintén Dobó-rokon Zeleméri Kamarás Borbála jussán lett Lorántffy Mihályé.
 17. *Román II.* 14—15.
 18. A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. Budapest, 1875. 26. 46. 326. stb.; és *Makkai László*: I. Rákóczi György gazdasági iratai 1631—1648. Budapest, 1954. 283. 669.
 19. *Román I.* 31.; *Román II.* 7., 18.; Történelmi Tár 1894. 457—458.; Ráday Könyvtár Jerney Gyűjtemény XXII. k. 54., 226., 231.
 20. *Román II.* 57., 73., 78., 79., 80., 89., 90.
 21. *Román I.* 55.; *Román II.* 20.
 22. *Román I.* 95.
 23. *Kempelen VII.* 221—222.
 24. *Szendrei János*: Miskolc város története. II. Miskolc, 1904. 146—147.
 25. *Kempelen VII.* 228—230.
 26. *Szendrei János*: A Miskóczi nemzetségről. Turul. 1884. 96—105., 142—152.; *Wertner Mór*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—II. Temesvár, 1891—92.; *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. Budapest, 1900—1901.
 27. *Szinyei Gerzson*: A sárospataki ev. ref. főiskola története 1531—1661-ig. Régi Okiratok és Levelek Tára. Debrecen, 1906. II. évf. 29.; *S. Szabó József*: Lorántffy Zsuzsánna ősei. Protestáns Szemle 1937. 408—419.
 28. *Bottka Tivadar*: A Dobók vérsége. Új Magyar Múzeum 1860. 161—174.
 29. Lorántffy Mihály temetésre hívó levele Kapy Zsigmondhoz. Történelmi Tár 1889. 201. 202.
 30. I. 13. jegyzet.
 31. I. 8. jegyzet.
 32. *Széll Farkas*: A nagybesenyői Besseney-család története. Budapest, 1890. 204—205. Ez a mű megvan ma is Jókai könyvei között a Petőfi Irodalmi Múzeumban s az Egetvivő asszonyszív című regényéhez forrásul fel is használta, mégsem öltött szemébe ez a dokumentum, amely bizonyítja, hogy Lorántffy Mihály házas ember volt.
 33. *Mikó Imre*: Erdélyi történelmi adatok. III. Kolozsvár, 1858. 143. Szepsi Laczkó Máté krónikája.
 34. Uo.
 35. Sárospataki magyar krónika, közli Toldy Ferenc. Magyar Történelmi Tár IV. k. Pest, 1857. 85.
 36. *Szinyei Gerzson* i. m.

37. *Román I.* 27.; *Román II.* 5., 10—11., 23—24.
38. Egy az Isten. Jókai kritikai kiadás. Regények 70. kötet 363.; és *Rédey Tivadar*: Jókai és a történelem. Különnyomat a Századok 1925. IV—VI. füzetéből 9.
39. *Jókai Mór*: A látható Isten. Életemből. I. 30.
40. *Karácsonyi János*: Regényírás és történetírás. Jókai Erdélyben. Összeállították: Tabéry Géza és Incze Ernő. Nagyvárad, 1925. 17—18.
41. *Takáts Sándor*: Jókai, a jó kertész. Hangok a múltból. 1930. 380—381.

*DIE QUELLEN VON MÓR JÓKAI'S HISTORISCHER
ERZÄHLUNG „DIE MISKOLCZYER“ (A MISKOLCZYAK)
(Auszug)*

Die Studie beschäftigt sich mit den Quellen und dem wirklichen historischen Hintergrund der Erzählung „Die Miskolczyer“ von Mór Jókai, die der grosse ungarische Romancier in seinem letzten Lebensjahr schrieb. Im letzten Satz der Erzählung gestand er ein, dass er zu seiner Arbeit eine Erzählung von János Simon benutzt hat. Der Verfasser fand die als Quelle benutzte Erzählung in „Borsodmegyei Lapok“ (Blätter des Komitats Borsod) Jahrgang 1903, (7., 8. Juli), veröffentlicht unter dem Titel „Wie der Student Simon Miskolczy zum Singen aufgefordert wurde“ (Miskolczy Simon Deák nótáztatása). János Simon schrieb sie unter Verwendung von Familiendokumenten. Beim Vergleich der beiden Texte ergibt sich zweifellos, dass Jókai's Erzählung sich auf Simons Veröffentlichung stützt.

So erfahren wir, dass die Witwe des Pataker Burgherrn Mark Miskolczy — der in der Schlacht um Mezökövesd (1596) fiel — István Árky heiratet. Aus beiden Ehen stammte je ein Kind: Simon Miskolczy und András Árky. Der ältere Sohn war begabter als der jüngere und besuchte die Universität in Wittenberg. Bevor er ins Ausland ging, versprach ihm Anna Girincsy, die gemeinsame Liebe der beiden Junge, auf ihn zu warten und seine Frau zu werden. Während der Studienjahre starb seine Mutter. Simon Miskolczy kehrte nach Hause zurück und musste erfahren, dass sein Stiefbruder Anna Girincsy geheiratet hatte. Seine Studien setzte er nicht fort, sondern in Miskolc verwaltete er die Grundbesitze seiner Vorfahren. Er heiratete Orsolya Szirmay, aus dieser Ehe stammt das Kind Mihály. Seine Frau starb in jungen Jahren. Nach ihrem Tode besuchte er hin und wieder seinen Stiefbruder in Sárospatak. András Árky wurde eifersüchtig auf ihn. Bei einem Besuch lauerte er ihm auf, und von seinem ausserordentlich starkem Diener Sztankóczy liess er ihn zum Fenster hinauswerfen. Diese Ehrenbeleidigung führte zum Duell, und Simon Miskolczy tötete András Árky. Mihály Lórántffy zeigte ihn deshalb an, der Enthauptung und Vermögenseinziehung konnte er nur entkommen, weil ihn Anna Girincsy noch rechtzeitig vor der Gefahr warnte. Seinen Sohn zurücklassend, verdingte er sich als Soldat und fant wahrscheinlich in den Kämpfen gegen die Habsburger seinen Tod. Sein Sohn Mihály Miskolczy bekam 1630 den Adelsrang zurück, aber an Stelle des Namen Miskolczy benutzte er nur den Namen Simon. Später nahm die Familie den Namen Miskolczy Simon an, einer ihrer Nachkommen ist der Verfasser der ursprünglichen Erzählung: János Simon.

Jókai übernahm kritiklos die Angaben aus János Simon Erzählung, und der Textvergleich erbrachte die nur unwesentlichen Veränderungen (z. B. statt Katalin Czecey schreibt Jókai Katalin Ományi).

Den Forscher interessierte die Glaubwürdigkeit der historischen Erzählung und unter Benutzung von Forschungsergebnissen der Ortskunde, Familiengeschichte und Altertumskunde zeigt er in seiner Studie, dass die in der romantischen Erzählung dargestellten Ereignisse im wesentlichen der historischen Wirklichkeit entsprechen. Einer der wichtigsten Beweise ist der Grabstein, den die Kunsthistorikerin und Archäologin Vera Molnár während der Ausgrabungsarbeiten der Sárospataker Baudenkmaliskirche 1964—65 im ursprünglichen, zwei Meter gesunkenen Niveau fand. Die Randschrift des Grabdenkmals beweist, dass András Árky am 10. Dezember 1614 von seinem Stiefbruder ermordet wurde, und dass ihm seine Frau Anna Gerencsy das Grabdenkmal aufstellen liess. Bei den Ausgrabungen wurde auch der Grabstein der beiden früh verstorbenen Kinder von Márk Miskolczy und seiner Frau Katalin Czecey aus dem Jahr 1584 gefunden.

All dies beweist, dass sich die Handlung der Erzählung an die Geschichte der Familien Miskolczy, Dobo und Lorántffy anlehnt, die beiden letzteren waren Besitzer der Burg Sárospatak.

János Miskolczy Simon (1880—1916), der Verfasser der von Jókai benutzten Quelle, lebte in Miskolc, als er die Erzählung schrieb. Er veröffentlichte häufig historische Erzählungen in den Lokalzeitungen, eine von ihnen gab er auch heraus. Später ging er als Hauptarchivar ins Komitat Nógrád, aus dem 1. Weltkrieg kehrte er nicht zurück. Die beigefügte Tabelle zeigt die Genealogie seiner Familie. Die andere Tabelle illustriert die engen verwandtschaftlichen Beziehungen zwischen den Besitzern der Pataker Burg.

Die Erzählung und die Analyse ihrer Quelle helfen bei der richtigen Auslegung des Grabsteins, der in der Sárospataker Kirche gefunden wurde. Die Auffindung des Grabsteins beweist, dass die als „erfunden“ bezeichnete Erzählung auf glaubwürdigen historischen Ereignissen beruht.

Zusammen mit den Ergebnissen der Ortsgeschichte, Familiengeschichte und Archäologie zeigt die traditionelle Vergleichsmethode eine der letzten Schriften Jókais unter einem neuen Aspekt.

József Molnár